

Шинкар В.А., Сідак С.В., Яцко Г.В.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІНФЛЯЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Інфляція є фундаментальною проблемою для розвитку будь-якої країни. В економічній науці не існує єдиних підходів щодо суті цього явища, причин, появи і наслідків, а також основних напрямів боротьби з інфляцією. Макроекономічний інфляційний вплив на економіку має свою специфіку в умовах формування ринкових відносин країн перехідної економіки (наприклад, України). Використовуючи методологію функціонального аналізу, системного підходу та аналогії, в статті аналізуються причини і наслідки інфляції, антиінфляційна політика, яка проводиться в умовах ринкової економіки. Особлива увага звертається на макроекономічні проблеми інфляції в економіці сучасної України. Зроблено висновки щодо необхідності проведення виважених політичних та економічних рішень, від яких залежить майбутнє економіки нашої держави.

Ключові слова: інфляція, дефляція, рівновага, диспропорції, стабілізація, інфляційні очікування.

Постановка проблеми. Макроекономічні проблеми інфляції є фундаментальною проблемою для розвитку будь-якої країни. Особливу актуальність вона набуває для держав так званого перехідного періоду, в т.ч. для України. В економічній науці не існує єдиних підходів щодо причин, наслідків і основних напрямів боротьби з інфляцією в умовах ринкової економіки. Про діапазон розмаїття поглядів може свідчити той факт, що два світових авторитети в галузі інфляції та грошового обігу, два лауреати Нобелівської премії – Мілтон Фрідман (1976 р.) і Джеймс Табін (1981 р.) – запропонували практично взаємовиключне трактування впливу інфляції на економічну активність в економіці, причому зробили це приблизно одночасно. У працях з однаковою назвою – "Інфляція і безробіття".

Очевидний взаємозв'язок між динамікою цін і реальними доходами лежить в основі багатьох економічних концепцій, починаючи від функції сукупного попиту і закінчуючи принципами стабілізаційних програм МВФ. При цьому вказано, що скорочуючи реальний попит, інфляція негативно впливає і на обсяги виробництва. З огляду на це можна було б очікувати, що будь-яка економічна політика повинна передбачати просту "нуліфікацію" цінової динаміки. За сучасних умов зробити це зовсім не складно - досить лише посилити монетарну політику центрального банку, підвищивши, наприклад, відсоткові ставки, резервні вимоги чи курс національної валюти. Однак, актуальність проблеми полягає у тому, що знайти приклади стійкого, неінфляційного розвитку в новітній історії дуже складно. Спроби ж повного монетарного стримування інфляції, як правило, не є успішними.

Аналіз впливу інфляції на складні макроекономічні пропорції передбачає широке застосування методу наукової абстракції, функціонального аналізу. Особлива увага звертається на закон логіки, який стверджує, що правильність конкретного узагальнення

для індивіда або частини необов'язково означає його правильність як для окремих груп так і для цілого. Це особливо важливо тому, що прояв загальних закономірностей здійснюється в різних країнах не однаково. Обов'язково необхідно враховувати специфічні макроекономічні особливості тієї чи іншої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інфляційні процеси в економіці – надзвичайно складна проблема. Окремі її аспекти проаналізовані відомими українськими економістами: В.Поповим [7], С.Карабліним [6], А. Гальчинським [1] та іншими. Зокрема, проаналізовано напрями впливу інфляції та безробіття на українську економіку, функціональний зв'язок між змінами дефіциту державного бюджету і інфляцією, монетарна політика і проблеми цільових орієнтирів. Однак, вивчення цього явища, особливо, практичні аспекти, повинні бути продовжені.

Формулювання цілей статті. Виходячи з того, що інфляція по різному впливає на основні макроекономічні пропорції і показники, потрібен постійний моніторинг цього процесу. Використовуючи теоретичні висновки економічної науки, необхідно постійно відстежувати вплив інфляції на основні макроекономічні тенденції в економіці України і робити практичні висновки.

Виклад основного матеріалу. За своїм походженням інфляція – явище, пов'язане з рухом грошей. Термін «інфляція» (від лат. inflatio – роздування) вперше став вживатись у Північній Америці в період громадянської війни 1861–1865 рр. і означав процес розбухання паперово-грошового обігу. Розповсюдження в економічній літературі поняття інфляція отримало у ХХ ст. після Першої світової війни.

Найбільш загальне, традиційне визначення інфляції – перепоповнення каналів обігу грошовою масою понад потреби товарообороту, що викликає знецінення грошової одиниці і відповідно зростання товарних цін. Однак таке визначення інфляції, на думку ряду економістів, не можна вважати повним. Інфляцію не можна зводити лише до чисто грошового феномену. Це складне соціально-економічне явище, яке породжене диспропорціями відтворення в різних сферах ринкового господарства.

В економічній теорії є досить аргументована думка про те, що сучасна ринкова економіка інфляційна по самій своїй "конструкції". Для того, щоб економіка мала не інфляційний характер, потрібно дотримуватись ряду умов:

© Шинкар Віктор Андрійович, кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри міжнародних економічних відносин, факультету міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Сідак Святослав Васильович, старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин, факультету міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Яцко Грета Василівна, викладач кафедри міжнародних економічних відносин, факультету міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

1. Постійна рівновага державного бюджету.

2. Центральний банк повинен відмовитися від проведення короткострокового макроекономічного регулювання, яке стимулює інфляцію (наприклад, обслуговування державного боргу).

3. Існує державна монополія (центральний емісійний банк) на випуск грошей. А там де існує монополія, можливі помилки суб'єктивного характеру (раптовий випуск грошової маси) і зробити грошовий ринок конкурентним неможливо.

4. Для того, щоб зберегти економіку від інфляції, держава повинна утримуватися від активного втручання у розподіл доходів. Найбільш аргументовано ця ідея висвітлена у теорії монетаристів.

5. Психологія населення повинна бути позбавлена будь-яких ознак інфляційних очікувань.

Практичне дотримання цих умов у будь-якій країні неможливе. Тому інфляція внутрішньо вбудована у механізм сучасної ринкової економіки. Не кожне підвищення цін є показником інфляції. Ціни можуть підвищуватися внаслідок покращення якості продукції, погіршення умов добування паливно-сировинних ресурсів, змін суспільних потреб. Так, зростання цін, пов'язане із циклічними коливаннями кон'юнктури, не можна вважати інфляційним. Стихійні лиха не можуть вважатися причиною інфляційного зростання цін. Це, як правило, явище – не інфляційне, а певною мірою логічне, виправдане зростання цін на окремі товари. З другого боку, якщо здійснюється систематичне зростання цін на серійну продукцію, без покращення її якості, то тут має місце чітко виражена інфляція.

Інфляція являє собою надзвичайно складний, суперечливий, недостатньо вивчений процес. Більшість економістів під інфляцією розуміють загальне підвищення рівня цін в галузі економіки. Механізми інфляції пов'язані, перш за все, із сукупним попитом і сукупною пропозицією. Проникаючи в економіку, інфляційна грошова маса осідає на боці попиту. Якщо це відбувається регулярно, виникає стійкий розрив між сукупним попитом і сукупною пропозицією, інфляційна рівновага ринків.

Інфляція пов'язана з цілим спектром диспропорцій в економіці. У структурі цих диспропорцій і містяться основні її причини.

По-перше, інфляція зароджується на грошовому ринку і саме у деформаціях грошового обігу слід, перш за все, шукати її корені. Зокрема, вона відбувається тоді, коли центральний банк проводить неправильну грошову політику, нагнітаючи в обіг надлишкову, тобто не забезпечену товарами масу грошей. Центральний банк нарощує обсяги грошової маси для пом'якшення економічного спаду або для зупинки прогресуючого пониження курсу акцій на фондовій біржі. Специфікою для України (не у кризові періоди) є значні обсяги валюти, які пропонують підприємства-експортери на міжбанківській валютній біржі. Значну частину іноземної валюти викуповує НБУ, збільшуючи тим самим пропозицію грошей.

По-друге, інфляційні процеси неминучі у тому випадку, коли витрати держави перевищують її доходи. Це виражається у дефіциті держбюджету. Якщо дефіцит фінансується за рахунок позик в центральному банку країни, це призводить до зростання грошової маси в обігу. Тут мають місце порушення в класичному рівнянні І.Фішера $MV=PQ$.

По-третє, інфляція виникає там, де відбуваються процеси мілітаризації економіки:

а) воєнний сектор створює постійну напругу у витратній частині державного бюджету;

б) воєнна економіка поглинає матеріальні, інтелектуальні ресурси, які можна використати для виробництва товарів мирного призначення;

в) зайняті у воєнному виробництві, збільшують сукупний попит, не сприяючи нарощуванню пропозиції. Наприклад, витрати України на неоголошену війну на Донбасі складають 100 млн. грн. на день. Зрозуміло, що це створює інфляційні проблеми в економіці [3].

По-четверте, інфляція швидко прогресує при високій ступені монополізації ринків. Монополії не являються початком інфляції, але вони її активно продовжують і посилюють. Щоб зберегти домінуюче положення на ринку, вони стараються не тільки встановити й утримати високі ціни, але й скоротити розміри виробництва і пропозиції. Така ситуація є характерною для значної частини економіки в Україні сьогодні.

По-п'яте, основні причини інфляції концентруються всередині національної економіки. Але є і такі, що знаходяться поза її межами. Йдеться про перенесення інфляції каналами світової торгівлі. Наприклад, швидке зростання світових цін на нафту та природний газ надає імпульс механізму інфляції витрат. Для України ця проблема, безперечно, є актуальною. Чималу інфляційну загрозу несуть із собою потоки короткострокових спекулятивних капіталів, які перемищуються через кордони у пошуках більш високої ставки відсотка.

Інтерпретація наслідків інфляції в економічній науці є далеко не однозначною. Якщо механізм негативного впливу інфляції на реальні доходи не викликає дискусій, то загальноприйнятого пояснення, чому при підвищенні цін виробництво зростає, так і не запропоновано. При інфляційному зростанні цін скорочуються реальні особисті збереження, відбувається соціальне розшарування населення, поглиблення майнової нерівності. Інфляція також перерозподіляє доходи між дебіторами і кредиторами. Зокрема, непередбачувана інфляція приносить вигоду дебіторам за рахунок кредиторів. При інфляції страждає система оподаткування. Жодній з країн світу не вдалося повністю коректувати доходи по мірі наростання інфляції. При аналізі впливу інфляції на сукупну пропозицію економічна теорія оперує кількома моделями і жодну з них як універсальну не розглядає.

Джеймс Тобін вважає, що певний відсоток інфляції економічно доцільний, оскільки дозволяє долати ринкові деформації за умов "номінальної жорсткості" цін (феномен "храповика", що відображає довгострокову тенденцію їхнього зростання і несприйняття до зниження). М.Фрідман відзначив, що якщо учасники ринку точно прогнозують інфляцію, то всі бізнес-контракти відображають один і той самий її рівень, через що відносні ціни залишаються незмінними, немов інфляції і не було. Це дало змогу стверджувати, що стійка інфляція не впливає позитивно на виробничу активність

Сьогодні інтерпретація Дж.Тобіна відома як інфляційний "ефект мастила". Трактуювання ж М.Фрідмана умовно отримало назву "ефекту піску". В економічній теорії явно домінують погляди М.Фрідмана. Причиною цього є болісна стагфляція

70-х і не менш складне її подолання в 80-х роках ХХ століття. Попри формальну прихильність до ідеї "цінової стабільності", у жодній індустріальній економіці нульову інфляцію не розглядають як ціновий орієнтир. Останній, як правило, встановлюється на рівні 2-3%. Така практика служить визнанням не лише "ефекту мастила", а й просто раціональної поведінки. Якщо абстрагуватися від зовнішніх чинників, то ефективність нульової інфляції виявляється не більш як гіпотетичним припущенням, оскільки допускає спроможність виробництва миттєво нівелювати будь-які цінові сплески. Нульова інфляція природна та ефективна лише за умов досконалого ринку, спроможного миттєво перерозподіляти виробничі ресурси в економіці, усуваючи будь-які товарні дефіцити та підвищення цін, що супроводжують їх. Така модель ринку не є реалістичною. На практиці й швидкість, і якість реакції виробників далеко не досконалі. Сукупна пропозиція не може бути миттєво збільшена тому, що неможливо миттєво побудувати завод, виростити додатковий урожай зерна й переробити його, акумулювати необхідні для цього фінансові, матеріальні та трудові ресурси.

При цьому, чим глибші деформації ринкових механізмів, тим більші цінові стимули, необхідні для розширення виробництва. Наприклад, чим вужча база фондового ринку й банківських кредитів, тим повільніша реакція виробників, триваліший час утримується ненасичений попит і значне підвищення цін. Чим вищі бар'єри входження на монополізовані ринки, тим більші цінові премії потрібні "зовнішнім" інвесторам для їх подолання. Тому розширення виробництва на неконкурентних ринках супроводжується зростанням цін на продукцію, що випускається. В усіх зазначених випадках зростання цін виступає як "мастило", що компенсує недосконалість ринкових механізмів. При цьому, чим глибша їхня деформація, тим більше "мастильного матеріалу" потрібно для збільшення обсягів виробництва. А за умов його "дефіциту" виробництво може взагалі не реагувати на недостатньо високе зростання цін. І навпаки, розвиток конкурентного середовища сприяє зниженню інфляції. Оскільки процес удосконалення ринкових відносин нескінченний, потреба в інфляційному "мастилі" навряд чи колись зникне.

Безумовно, функціональні параметри інфляції та економічного зростання не універсальні. У кожному конкретному випадку співвідношення і результуючий баланс інфляційних витрат і ефектів є унікальними настільки, наскільки специфічними є ринкові деформації різноманітних економік і національні методи їхнього подолання. На деяких проблемах інфляції в економіці України зупинимось більш детально.

Макроекономічні події 2014 року характеризуються значними структурними зрушеннями як у розподілі доходів між населенням, державою і підприємствами, так і в розподілі прибутків між різними видами економічної діяльності. На структурні зміни в економіці значний вплив справляє зростання інфляційних процесів. За повідомленням Державної служби статистики України, індекс споживчих цін (індекс інфляції) за 2014 рік становив 124,9%. За період з січня 1988 року – грудень 2014 року – 649,8% [4]. Однак у 2013 році індекс інфляції становив 100% [1], а у 2012 році – 99,8% [2], тобто, у ці роки зафіксована дефляція.

Основні причини зростання дефляційних тенденцій пов'язані з кредитно-грошовою політикою

держави. Сюди слід віднести підвищення податкового тиску, скорочення купівельної спроможності населення, скорочення бюджетних витрат і, отже, попиту з боку держави. У 2012-2013 роках НБУ проводив жорстку монетарну політику направлену на збереження цінової стабільності. Стиснення грошової ліквідності призвело до того, що національна грошова одиниця через дефіцит стала дуже дорогим ресурсом – середньозважені ставки наблизились до 20% річних. Природно, що реальна вартість кредитних ресурсів наблизилась до 25–30% і стала неприйнятною для більшості вітчизняного бізнесу.

У 2014 році, внаслідок воєнних дій на сході України та в результаті системних помилок, інфляційні процеси значно пришвидшилися. Сьогодні важливо визначитись, яким чином бюджетна і грошово-кредитна сфери будуть взаємодіяти протягом найближчих років і як це буде впливати на інфляційні процеси. І тут слід звернути увагу на кілька принципових моментів.

По-перше, це проблема боргів, які потрібно обслуговувати. В якій частині ці борги будуть повернуті, яка частина буде реструктурована і яка залучена на нове фінансування? В Україні за останні роки існує чітка тенденція щодо зростання боргової кризи. Так, у 2014 році тільки за відсотками по запозиченнях Україна сплатила 48 мільярдів гривень, а у 2015 році, ця сума складе 92 мільярди [5].

По-друге, не можна не зважати на потоки міжнародних фінансів, які вже почали рухатися з розвинутих країн світу в інші регіони. Починає зростати дохідність на ринках цінних паперів, нерухомості тощо, а це означає, що роль спекулятивного капіталу стає більш активною і важливою. Багато ознак фінансової піраміди уже проявляються, наприклад, у Китаї. В Україні найбільш уразливою сферою для спекуляцій є ринок нерухомості, особливо ринок землі.

По-третє, це боргові проблеми інших країн, у тому числі європейських. Боргова проблема стоїть досить гостро в цілому ряді європейських країн і без кардинального перегляду принципів фіскальної політики вона охоплюватиме дедалі більше держав. З економічної точки зору ситуація в Україні, з урахуванням російської агресії погіршуватиметься. І розраховувати на значні обсяги фінансової допомоги з боку ЄС сьогодні – проблематично.

Потрібно звернути увагу на те, що деякі країни, наприклад, Польща, навіть в умовах загальноєвропейської і загальносвітової кризи unikнули спаду економіки, забезпечивши в країні економічне зростання. Відбулось це завдяки тому, що компенсатором виступив внутрішній ринок. І в цьому контексті на сьогодні в Україні немає продуманих і зважених рішень. Якщо і надалі буде стимулюватись тільки внутрішній споживчий попит населення на шкоду попиту інвестиційному, високого рівня інфляції не unikнути. Потрібно припинити руйнівну політику соціального популізму. В Україні великий дефіцит Пенсійного фонду, компенсувати який – непосильне завдання для слабкого бюджету. Необхідно вдаватись до непопулярних рішень, до збільшення пенсійного віку деяким категоріям населення та обмеження максимального розміру пенсій. Сьогодні здійснюється дотування з бюджету вартості газу для населення. Держава в кризу не може собі цього дозволити, та й не повинна дозволяти. Необхідно встановити реальну ринкову вартість газу для всіх, у

тому числі й для населення, і перейти від тотального дотування до адресної підтримки малозабезпечених та бідних. Адже в Україні багато років діє парадоксальний механізм, який забезпечує газ і електроенергію і пенсіонеру, і мільйонеру за однаковою дотаційною ціною.

На інфляційні процеси в Україні певним чином впливає і методика розрахунку індексу інфляції. Авторитетне американське видання «Washington Post» опублікувало дослідження професора університету імені Джона Гопкінса Стіва Генке, який вважає, що показники інфляції розраховані НБУ не відповідають дійсності, оскільки Нацбанк розраховує інфляцію лише з огляду змін грошової маси в країні, але без урахування курсу іноземних валют. Тому рівень інфляції по методиці НБУ насправді значно занижений [8].

Утримувати інфляцію під контролем, безумовно, необхідно. Та сьогодні ефективність вирішення зазначеного завдання залежить не стільки від обмежувальної політики Національного банку України, скільки від усунення ринкових деформацій, що перебувають, здебільшого, у зоні відповідальності уряду. Посилення податкового тягаря на внутрішніх виробників, хоч би як переконливо воно мотивувалося, після затвердження бюджету стало фактом. Ця обставина аж ніяк не сприяє прискоренню зростання й детінізації економіки – двом джерелам, за рахунок яких можна збільшити наповнення частини доходу бюджету. Ви-

робники традиційно перекладають збільшення фіскального навантаження на плечі споживачів, тобто підвищують ціни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інфляція належить до числа основних макроекономічних проблем, які вивчаються в економічній науці. Діапазон впливу інфляції на економіку надзвичайно великий. Причини, механізм дії, наслідки інфляційних процесів не є аксіомою в економічній теорії. Тому дана проблема, в умовах ринкових відносин, є надзвичайно актуальною при вирішенні багатьох макроекономічних питань.

Україна знаходиться у стані війни і це не може не впливати на інфляційні процеси. Причому, прогнозувати політичні і економічні дії агресора досить важко. У 2014 році в економічній сфері не вдалося продемонструвати послідовність і раціоналізм, скоріше було здійснено ряд безсистемних трансформацій, які негативно вплинули на економіку. Сьогодні ж необхідно покладатися на відновлення та якість економічного зростання. Вирішення зазначеного завдання лежить у сфері інституційних реформ: демонополізації підприємництва, прозорого і конкурентного доступу до ресурсів, забезпечення рівності прав власників тощо. За умови їх успішності – поступово знижуватиметься і інфляція. Спроби ж її монетарного стримування (наприклад, через ревальвацію гривні) неминуче пов'язане із втратою економічної динаміки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гальчинський А. Бюджетна похоронка / А.Гальчинський // Дзеркало тижня, 2015. – № 1. – С.1–8.
2. Гриньков Д. Голодний – в обморок / Д.Гриньков // Бизнес, 2013. – №3. – с.14.
3. Держстат України. Індекс споживчих цін у грудні 2014 року // Урядовий кур'єр, 2015. – №5. – С. 4.
4. Економіка України за січень-листопад 2013 року // Урядовий кур'єр, 2014. – №1. – С. 7.
5. Коваленко І. Людям пудрять мізки / І.Коваленко // Експрес, 2015. – № 15. – С.2.
6. Кораблін С. Монетарна політика: проблема цільових орієнтирів/ С.Кораблін // Дзеркало тижня, 2015. – № 7. – С.8.
7. Попов В. Українська економіка в параметрах інфляції та безробіття // Економіка України, 2011. – № 11. – С. 69.
8. Тамнова О. Цифра, яку приховує Гонгарева / О.Тамнова // Експрес, 2015. – №18 (8002) - 5-12 березня 2015 року. – С.2.

Одержано 07.04.2015 р.